

Дослідження, розробки, проекти
з питань публічного управління та адміністрування

УДК 338.246

Кисіль Богдан Миколайович

*аспірант кафедри публічного управління та адміністрування
Національного лісотехнічного університету України*

Kysil Bohdan

*Graduate Student of the Department of Public Management and Administration
Ukrainian National Forestry University*

ORCID: 0009-0000-4248-9922

ОРІЄНТИРИ ПОВОЄННОГО СТИМУЛЮВАННЯ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ

LANDMARKS OF POST-WAR STIMULATION OF THE ECONOMIC DEVELOPMENT OF UKRAINE

***Анотація.** Вступ. Тривале військове та політичне протистояння України протягом 2014-2021 років у лютому 2022 році перейшло у відкритий збройний наступ російських окупантів та розповсюдилось на всю територію України. Ведення бойових дій та руйнування інфраструктури спричинені обстрілами призвели до скорочення промислового виробництва, зміну діяльності бізнесу, зниження активності покупців, міграційних процесів, інфляції, тому дослідження питання розвитку економіки країни та її повоєнної відбудови є актуальні, оскільки економічна складова діяльності бізнесу здійснює безпосередній вплив на економічний розвиток всіх регіонів країни.*

Метою дослідження є аналіз та вивчення виробничого та демографічного потенціалу країни, а також визначення необхідних

першочергових заходів для розробки стратегій та механізмів стимулювання бізнесу та населення на повоєнне відновлення економіки.

Матеріали і методи. Матеріали дослідження базуються на теоретико-наукових працях вітчизняних науковців, статистичних дослідженнях, як вітчизняних, так і зарубіжних аналітичних агенцій та урядових організацій.

Під час дослідження використано загальнонаукові методи теоретичного узагальнення, групування та припущення (для визначення складових понесених прямих та не прямих витрат, які виникли під час бойових дій); аналізу (для визначення необхідних фінансових ресурсів для відбудови зруйнованої інфраструктури) та узагальнення результатів (для визначення заходів для повоєнного стимулювання економічного розвитку).

Результати. У статті досліджено питання нанесених збитків інфраструктурі та екології у розрізі галузей. Встановлено, що одним із факторів впливу на розвиток економіки є також непрямі збитки, зокрема імміграційні процеси. Наголошено щодо необхідності негайного стимулювання економічних процесів за рахунок проведення економічно-соціальної, податкової та інших реформ, а також розробки заходів пов'язаних із полегшенням ведення бізнесу, подоланням корупційних проявів, забезпеченням безпеки. Визначено основні напрямки таких реформ. Розглянуто можливості органів місцевого самоврядування, їх взаємодію із закордонними неурядовими організаціями, благодійними фондами, а також із бізнес-структурами, які можуть виступати потенційними інвесторами.

Перспективи. При проведенні подальших досліджень доцільно розвинути тематику взаємодії держави та органів місцевого самоврядування із закордонними партнерами та інвесторами для їх активного залучення у повоєнну відбудову зруйнованої обстрілами інфраструктури.

Ключові слова. бізнес, воєнний стан, повоєнне відновлення, економічний розвиток, стимулювання.

Summary. *Introduction.* In February 2022, the long military and political confrontation of Ukraine during 2014-2021 turned into an open armed offensive by the Russian invaders and spread over the entire territory of Ukraine. The conduct of hostilities and the destruction of infrastructure caused by shelling led to a reduction in industrial production, a change in business activities, a decrease in the activity of buyers, migration processes, inflation, therefore, the study of the development of the country's economy and its post-war reconstruction is relevant, since the economic component of business activity has a direct impact on the economic development of all regions of the country.

Purpose. Research is the analysis and study of the country's production potential, as well as the determination of the necessary priority measures for the development of strategies and mechanisms for stimulating business and the population for the post-war recovery of the economy.

Materials and methods. Research materials are based on theoretical and scientific works of domestic scientists, statistical studies of both domestic and foreign analytical agencies and government organizations.

During the research, general scientific methods of theoretical generalization, grouping and assumptions were used (to determine the components of incurred direct and indirect costs incurred during hostilities); analysis (to determine the necessary financial resources for rebuilding the destroyed infrastructure) and generalization of the results (to determine measures for post-war stimulation of economic development).

Results. The article examines the issue of damage caused to infrastructure and ecology by industry. It has been established that one of the factors influencing the development of the economy is also indirect damage, in particular immigration processes. It was emphasized the need to immediately

stimulate economic processes through the implementation of economic, social, tax and other reforms, as well as the development of measures related to facilitating business, overcoming corruption, and ensuring security. The main directions of such reforms are determined. The possibilities of local self-government bodies, their interaction with foreign non-governmental organizations, charitable foundations, as well as with business structures that can act as potential investors are considered.

Discussion. When conducting further research, it is advisable to develop the topic of interaction between the state and local self-government bodies with foreign partners and investors for their active involvement in the post-war reconstruction of infrastructure destroyed by shelling.

Key words: *business, martial law, post-war recovery, economic development, stimulation*

Постановка проблеми. Тривале військове та політичне протистояння України проти російських загарбників протягом 2014-2021 років на території Луганської, Донецької областей та АР Крим у лютому 2022 році перейшло у відкритий збройний наступ російських окупантів та розповсюдилось на всю територію України. На сьогоднішній день жодна область України не залишається осторонь від можливих ракетних обстрілів, нападів безпілотних літальних апаратів чи діяльності диверсійних груп російських загарбників. Ведення бойових дій на південному та східному напрямках, руйнування промислової, енергетичної та цивільної інфраструктури, спричинені обстрілами у північній, західній та центральній частині країни призвели до скорочення промислового виробництва окремих видів продукції, зміну логістичних напрямків діяльності бізнесу, зниження активності та купівельної спроможності покупців, міграційні процеси, інфляція, а також інші негативні фактори в економіці викликали спад бізнесової діяльності всіх суб'єктів

господарювання. Поряд із цим, окремими групами бізнес-структур освоюються нові напрямки діяльності із розвитку технологій та виробництва продукції для військово-оборонного комплексу, освоєння нових закордонних ринків тощо. Дослідження питання розвитку економіки країни та окремо взятих підприємств, як у воєнний період, так і повоєнної відбудови країни є актуальні, оскільки економічна складова діяльності бізнесу здійснює безпосередній вплив на економічний розвиток всіх регіонів країни та соціальне становище населення.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблемам розвитку бізнесу під час війни та повоєнної відбудови країни присвячуються як теоретико-методологічні наукові, так і аналітичні праці та статистичні дослідження науковців, аналітиків та бізнесменів практиків, зокрема у працях: Дикань В., Фролова Н. [4], Єфименко Т.І. [5], Мурована Т.О. [10] розглянуто та узагальнено питання функціонування та підтримки бізнесу в умовах воєнного стану, пошуку механізмів стимулювання бізнесу та його адаптації до нових умов господарювання. Поряд із дослідниками, якими вивчається поведінка бізнесу в кризових умовах, рядом вітчизняних науковців у своїх працях висвітлюються питання вжиття органами державної влади заходів та стратегій із подолання повоєнної кризи в економіці та розвитку бізнесу, зокрема Ключковська В.О., Ключковський О.В., Трегубов О.С. [9], Кирчата І.М., Кирчатий Ю.В. [8], Бондар Н.М., Уманців В.Ю. [2], Булик О. [3] У працях Штань М. [16], Ареф'євої О., Пілецької С., Лістрової М. [1] висвітлено напрямки антикризового управління суб'єктами господарювання, а також питання взаємодії бізнесу і влади, а у працях Фаріон М., Фаріон Д. [14] досліджено питання наслідків міграційної та демографічної кризи. Проте, поряд із цим дослідження значення економічного потенціалу бізнесу в економічних процесах, розширення виробництва та експорту для успішної повоєнної відбудови країни, та її становлення рівноцінним партнером у процесі євроінтеграції,

вимагають новітніх підходів до вивчення та пошуку механізмів та інструментів стимулювання розвитку бізнесу у повоєнний період, подолання проблеми демографічної кризи, пошуку джерел для залучення інвестицій у економіку та є одними із пріоритетних напрямків у розвитку повоєнної економіки.

Метою дослідження є аналіз та вивчення виробничого потенціалу країни, а також визначення необхідних першочергових заходів для розробки стратегій та механізмів стимулювання бізнесу та населення на повоєнне відновлення економіки. Для досягнення мети необхідно вирішити наступні завдання, а саме: вивчити зміну динаміки ділової активності бізнес-структур, а також визначити механізми та інструменти для стимулювання їх розвитку.

Виклад основного матеріалу дослідження. Економічна складова функціонування держави напряму пов'язана із діяльністю бізнес структур країни як юридичних осіб, так і фізичних осіб підприємців. Їх функціонування, сплата належних до бюджету податкових та пенсійних зобов'язань, взаємодія із державними органами в частині наповнення бюджетів усіх рівнів є одним із тих факторів, які впливають на соціально-економічний розвиток як окремих регіонів, так і цілої держави [8].

Військове вторгнення росії та окупація частини території України, постійні обстріли, підлив Каховського водосховища порушили звичну підприємницьку діяльність, що спричинило нанесення лише прямих фінансових збитків як окремо взятим суб'єктам господарської діяльності, так і населенню, і всій інфраструктурі державі в цілому станом на січень 2024 року 171,3 млрд.дол. США, рис. 1.

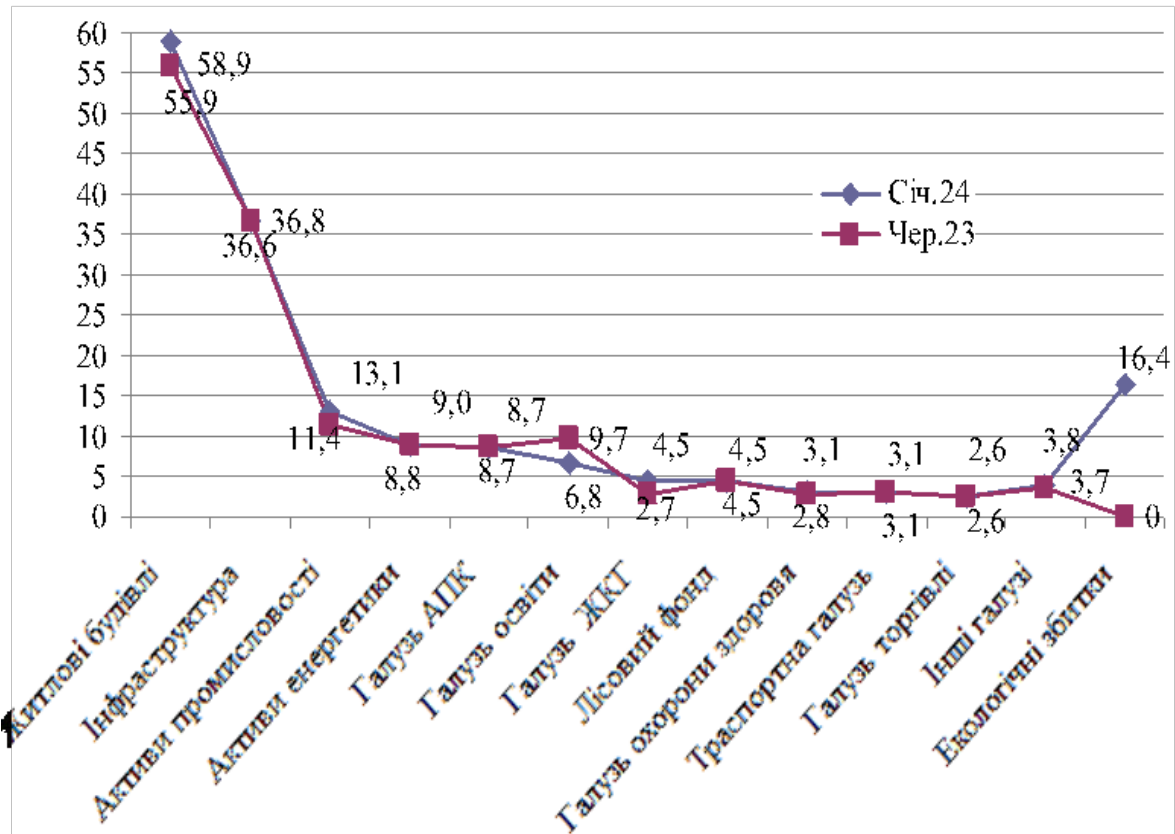

Рис. 1. Динаміка оцінки прямих фінансових збитків за джерелами виникнення, млрд. дол. США

Джерело: сформовано автором на основі [6; 7]

Аналізуючи наведену на графіку динаміку, можна зробити висновок, що на даний час визначити реальну суму, як прямого, так і непрямого нанесеного збитку у повному обсязі не надається можливим, і ці цифрові дані є лише відображенням тих збитків, які вже було задокументовано та обраховано.

На нашу думку, основними напрямками, які необхідно вжити державі, є розробка стимулюючих програм як для вже існуючого бізнесу, так і для створення нового. Проте, фінансово-кредитне чи податкове стимулювання бізнесу – це лише частина тих питань, які вникають із подолання повоєнної кризи у економічних процесах відновлення країни, оскільки окрім прямого збитку необхідно розглядати і нанесені непрямі збитки, зокрема втрата частини працездатного населення в наслідок

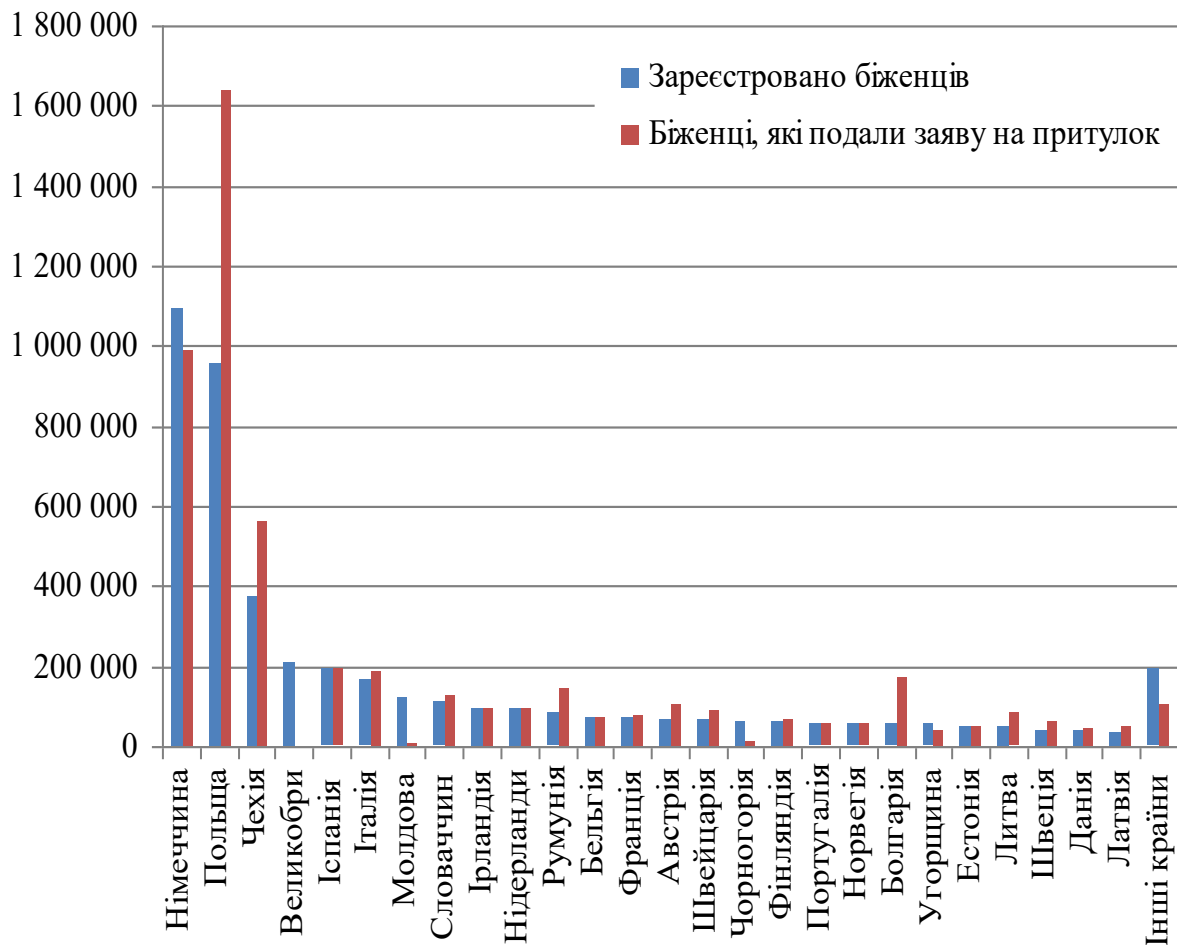
загибелі та імміграції.

На сьогоднішній день за оцінками уряду на відновлення зруйнованого майна та інфраструктури за сукупністю всіх факторів становлять близько 486 млрд. дол. США. [11], проте, на нашу думку, реальну загальну суму непрямих збитків прорахувати на даний час взагалі неможливо, оскільки, на нашу думку основний фактор непрямих збитків є втрата людського капіталу у наслідок імміграції. Тому, для подолання наслідків війни та уникнення поглиблення кризи в економіці країни, а також забезпечення її розвитку у повоєнний період державним урядовим інституціям доцільно вже розробляти стимулюючі програми щодо сприяння розвитку та відновлення існуючого бізнесу, пошуку шляхів до відновлення втраченого капіталу, утворення нових робочих місць, а також стимулювання населення, яке покинуло межі країни для повернення із імміграції, підвищення народжуваності тощо [16].

За статистичними даними наведеними ООН протягом 2022-2024 лише кількість людей, які виїхали з України складає близько 8 мільйонів осіб, а внутрішньо переміщеними вважаються близько 3,7 млн. осіб. Відповідно, на рис. 2 відображено розподіл осіб, які іммігрували у наслідок бойових дій за країнами проживання [17].

За даними ООН із кількості біженців, які виїхали за межі України особи до 18 років орієнтовно становлять 3,0 млн. осіб та 4,2 млн. працездатних осіб, що для нашої країни є руйнівним фактором у демографічному та фінансовому плані, оскільки людський ресурс є одним із визначальних факторів для відновлення усіх аспектів економіки країни, і їх відсутність, як на даний час, так і у разі не повернення цих осіб буде мати негативний вплив на валовий внутрішній продукт [14].

Рис. 2. Кількість осіб зареєстрованих біженців, якими подано заяви на тимчасовий захист у Європі та Великобританії станом на вересень 2023 року, млн. осіб

Джерело: узагальнено автором на основі [17]

На нашу думку, рушієм відновлення економічно-соціального становища населення, бізнесу і країни можуть бути заходи та механізми пов'язані із підвищенням рівня життя, полегшенням ведення бізнесу, відповідальністю держави, подоланням корупційних проявів, забезпеченням безпеки, тобто державі необхідно визначити основні орієнтири та провести ряд реформ соціально-економічного, політичного, військового та іншого спрямування, окремі з них наведено на рис. 3.

СТИМУЛЮЮЧІ ЗАХОДИ ВПЛИВУ НА ЕКОНОМІКУ ПОВОЄННОЇ ВІДБУДОВИ	
ЕКОНОМІЧНОГО СПРЯМУВАННЯ	
Пільгове кредитування діяльності існуючого бізнесу із умовами вкладення частини доходу у інфраструктурні проекти (навіть на умовах їх спів фінансування)	▶ Сприятиме відновленню зруйнованої та побудова нової інфраструктури, підвищення рівня життя населення
Безвідсоткові короткострокові, 3-5 років, гранти для новоутворених бізнес-проектів (за умови забезпечення їх заставою та прийняття на роботу не менше ніж 5 осіб)	▶ Сприятиме зайнятості населення, зростання рівня сплати податків, підвищення рівня життя
СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО СПРЯМУВАННЯ	
Зниження облікової ставки НБУ для населення	▶ Стимулювання купівельної спроможності населення
Розвиток соціальних проектів із подолання демографічної кризи	▶ Повернення осіб, які виїхали у наслідок бойових дій
ЗАКОНОДАВЧО-ПОДАТКОВОГО СПРЯМУВАННЯ	
М'яка податкова політика для новоутворених суб'єктів господарювання та осіб до 25 років	▶ Забезпечення молоді робочими місцями та заохочення роботодавців уникнення виплат «сірої» заробітної плати, наповнення бюджету та пенсійного фонду
Заборона на внесення змін до податкового законодавства в частині ставок податків та їх адміністрування протягом не менше ніж 3 роки	▶ Забезпечення сталої податкової політики, удосконалення процедур адміністрування та контрольно-перевірочної роботи, підвищення рівня податкової культури
НАУКОВО-ТЕХНІЧНОГО СПРЯМУВАННЯ	
Впровадження проектів пов'язаних із розвитком науки та технологій, утворення індустріальних парків	▶ Забезпечення розвитку та впровадження новітніх технологій
ВІЙСЬКОВОГО СПРЯМУВАННЯ	
Розвиток власного оборонно-промислового комплексу	▶ Підвищення обороноздатності країни, забезпечення безпеки населення та інфраструктури країни
Участь у безпекових об'єднаннях та впровадження передових оборонних та військових технологій	▶

Рис. 3. Заходи повоєнного стимулювання економічного розвитку

Джерело: розроблено автором

Поряд із цим, доцільно зауважити, що на розвиток та подолання кризи в економіки країни в цілому також здійснюють вплив органи місцевого самоврядування, оскільки їхні керівники мають змогу на місцях сприяти розвитку конкретного регіону або окремо взятої територіальної громади. Налагодження зв'язків між містами чи громадами із містами побратимами у інших країнах із неурядовими організаціями чи благодійними фондами створюють умови для вкладення ними коштів у економічний та інфраструктурний розвиток окремих територіальних громад [9]. Також органи місцевого самоврядування можуть заохочувати інвестування коштів у технологічні проекти шляхом сприяння у створенні перспективних для регіону напрямків виробничого, економічного, технологічного характеру, такі як індустриальні парки, розвиток біотехнологічних виробництв, створення підприємств із генерації відновлювальної енергетики. Ці напрямки, особливо у час напруженої ситуації із енергогенерацією є перспективними для розвитку окремих регіонів для подальшого забезпечення електроенергетикою. Урядовцям для вирішення проблематики повоєнної відбудови країни необхідно розробити довгострокові перспективні плани розвитку країни, виходячи із потенційних можливостей окремих регіонів із встановленням відповідних ключових показників виконання поставлених прогностичних планів.

Розробка основних ключових показників та орієнтирів розвитку економіки у повоєнній покликана створити умови для зменшення негативних факторів не тільки у короткостроковій перспективі, а закласти довгострокові цілі та фундамент для побудови сильної нації та країни гідної зайняти рівноправне положення серед провідних економічно розвинутих країн світу.

Висновки і перспективи подальших досліджень. В ході проведеного дослідження визначено, що з метою повоєнного розвитку економіки уряду та органам місцевого самоврядування необхідно не

чекати завершення бойових дій, а в режимі реального часу проводити аналіз економічного стану бізнесу, його можливостей та потреби. Проведення аналізу дозволить визначити пріоритетні напрямки та вжиття заходів із пошуку рішень для стимулювання бізнесу та населення з метою антикризового управління економікою, шляхом розвитку виробничих програм, впровадженням технологічних рішень із оптимізації ресурсів для забезпечення країни енергоносіями, зниження рівня їх витрат, а також фінансової підтримки діючих та новоутворених суб'єктів господарювання для забезпечення робочими місцями внутрішньо переміщених осіб, та стимулювання до повернення населення із імміграції, забезпечити розвиток та удосконалення логістики для поживлення торгівлі.

Література

1. Ареф'єва О., Пілецька С., Лістрова М. Формування конкурентної стратегії підприємства в системі антикризового управління. *Економіка та суспільство*. 2022. № 43. doi: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-43-3>.
2. Бондар Н.М., Уманців В.Ю. Повоєнне відновлення економіки: взаємодія держави та приватного капіталу. *Економічна теорія та право*. 2023. № 3. doi: <https://doi.org/10.31359/2411-5584-2023-54-3-6>.
3. Булик О. Стратегія відновлення економіки України після війни. *Економіка та суспільство*. 2023. № 48. doi: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-48-51>.
4. Дикань В., Фролова Н. Напрями та інструменти державної підтримки розвитку малого та середнього бізнесу в Україні у воєнний час. *Економіка та суспільство*. 2022. № 38. doi: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-38-56>.
5. Єфименко Т.І. Управління державними фінансами в період воєнного стану та повоєнної відбудови України: науковий супровід

трансформацій. *Фінанси України*. 2023. № 1. doi: <https://doi.org/10.33763/finukr2023.01.007>.

6. Загальна сума збитків, завдана інфраструктурі України, зросла до майже \$155 млрд – оцінка KSE Institute станом на січень 2024 року. *KSE*. <https://kse.ua/ua/about-the-school/news/zagalna-suma-zbitkiv-zavdana-infrastrukturi-ukrayini-zroslo-do-mayzhe-155-mlrd-otsinka-kse-institute-standom-na-sichen-2024-roku/> (дата звернення: 20.05.2024).

7. Загальна сума прямих збитків, завдана інфраструктурі України через війну, за підсумками червня 2023 року перевищила \$150 млрд. *KSE*. <https://kse.ua/ua/about-the-school/news/zagalna-suma-pryamih-zbitkiv-zavdana-infrastrukturi-ukrayini-cherez-viynu-za-pidsumkami-cherhvnya-2023-roku-perevishhila-150-mlrd/>. (дата звернення: 20.05.2024).

8. Кирчата І.М., Кирчатий Ю.В. Проблеми повоєнної відбудови та стратегія розвитку підприємництва. *Проблеми і перспективи розвитку підприємства*. 2022. № 2. doi: <https://doi.org/10.30977/PPB.2226-8820.2022.29.47>.

9. Клочковська В.О., Клочковський О.В., Трегубов О.С. Макроекономічні аспекти відновлення функціонування малого та середнього бізнесу в контексті повоєнної відбудови національної економіки України. *Економіка і організація управління*. 2023. Вип. 1 (49). doi: [10.31558/2307-2318.2023.1.9](https://doi.org/10.31558/2307-2318.2023.1.9).

10. Мурована Т.О. Вітчизняне підприємництво в умовах воєнного стану: основні тенденції та методи підтримки. *Економіка та суспільство*. 2023. Вип. 47. doi: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-47-49>.

11. Потреби України у відновленні оцінюють у 486 мільярдів доларів: оновлений звіт RDNA3. *Урядовий портал*. <https://www.kmu.gov.ua/news/potreby-ukrainy-u-vidnovlenni-otsiniuiut-u-486-miliardiv-dolariv-onovleniyi-zvit-rdna3> (дата звернення: 20.05.2024).

12. Скрипниченко М. Макроекономічні оцінки і прогнози повоєнного відновлення економіки України. *Економічна теорія*. 2022. № 2. doi: <https://doi.org/10.15407/etet2022.02.029>.

13. Питання Національної ради з відновлення України від наслідків війни: Указ Президента України. *Президент України: офіційне інтернет-представництво*. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/2662022-42225> (дата звернення: 11.05.2024).

14. Фаріон М., Фаріон Д. Військові видатки та соціальні наслідки глобальної турбулентності. *Галицький економічний вісник*. 2023. Т. 85, № 6. doi: https://doi.org/10.33108/galicianvisnyk_tntu2023.06.043.

15. Чалюк Ю.О. Срібна економіка: демографічні зміни та економічні можливості. *Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі*. 2023. Вип. 1(107). doi: <https://doi.org/10.37734/2409-6873-2023-1-7>.

16. Штань М.В. Економічна політика стимулювання повоєнного відновлення. *Економіка та суспільство*. 2023. № 56. doi: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-56-62>.

17. Ukraine Refugee Situation. *Operation data portal*. <https://data.unhcr.org/en/situations/ukraine> (дата звернення: 26.05.2024).

References

1. Arefieva, O., Piletska, S., & Listrova, M. (2022). Formuvannia konkurentnoi stratehii pidpriemstva v systemi antykryzovoho upravlinnia. [Formation of the competitive strategy of the enterprise in the anti-crisis management system]. *Ekonomika ta suspilstvo*. № 43. doi: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-43-35> [in Ukrainian].

2. Bondar, N.M., & Umantsiv, V.Iu. (2023). Povoienne vidnovlennia ekonomiky: vzaiemodiia derzhavy ta pryvatnoho kapitalu [Post-war recovery of the economy: the interaction of the state and private capital]. *Ekonomichna*

teoriiia ta pravo. № 3. doi: <https://doi.org/10.31359/2411-5584-2023-54-3-6> [in Ukrainian].

3. Bulyk, O. (2023). Stratehiia vidnovlennia ekonomiky Ukrainy pislia viiny [Strategy for recovery of Ukraine's economy after the war]. *Ekonomika ta suspilstvo*. № 48. doi: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-48-51> [in Ukrainian].

4. Dykan, V., & Frolova, N. (2022). Napriamy ta instrumenty derzhavnoi pidtrymky rozvytku maloho ta serednoho biznesu v Ukraini u voiennyi chas. [Directions and instruments of state support for the development of small and medium-sized businesses in Ukraine during wartime]. *Ekonomika ta suspilstvo*. № 38. doi: <https://DOI.org/10.32782/2524-0072/2022-38-56> [in Ukrainian].

5. Iefymenko, T.I. (2023). Upravlinnia derzhavnymy finansamy v period voiennoho stanu ta povoiennoi vidbudovy Ukrainy: naukovyi suprovid transformatsii [Management of public finances during the period of martial law and post-war reconstruction of Ukraine: scientific support of transformations]. *Finansy Ukrainy*. № 1. doi: <https://doi.org/10.33763/finukr2023.01.007> [in Ukrainian].

6. Zahalna suma zbytkiv, zavdana infrastrukturi Ukrainy, zrosla do maizhe \$155 mlrd – otsinka KSE Institute stanom na sichen 2024 roku. [The total amount of damage caused to the infrastructure of Ukraine has increased to almost \$155 billion – KSE Institute estimate as of January 2024]. *KSE*. URL: <https://kse.ua/ua/about-the-school/news/zagalna-suma-zbitkiv-zavdana-infrastrukturi-ukrayini-zrosla-do-mayzhe-155-mlrd-otsinka-kse-institute-stanom-na-sichen-2024-roku/> [in Ukrainian].

7. Zahalna suma priamykh zbytkiv, zavdana infrastrukturi Ukrainy cherez viinu, za pidsumkamy chervnia 2023 roku perevyschyla \$150 mlrd. [The total amount of direct damage caused to the infrastructure of Ukraine due to the war exceeded \$150 billion as of June 2023]. *KSE*. URL:

<https://kse.ua/ua/about-the-school/news/zagalna-suma-pryamih-zbitkiv-zavdana-infrastrukturi-ukrayini-cherez-viynu-za-pidsumkami-chervnya-2023-roku-perevishhila-150-mlrd/> [in Ukrainian].

8. Kyrchata, I.M., & Kyrchatyi, Yu.V. (2022). Problemy povoiennoi vidbudovy ta stratehiia rozvytku pidpriemnytstva [Problems of post-war reconstruction and the strategy of entrepreneurship development]. *Problemy i perspektyvy rozvytku pidpriemstva*. № 2. doi: <https://doi.org/10.30977/PPB.2226-8820.2022.29.47> [in Ukrainian].

9. Klochkovska, V.O., Klochkovskyi, O.V., & Trehubov, O.S. (2023). Makroekonomichni aspekty vidnovlennia funktsionuvannia maloho ta serednoho biznesu v konteksti povoiennoi vidbudovy natsionalnoi ekonomiky Ukrainy. [Macroeconomic aspects of restoring the functioning of small and medium-sized businesses in the context of the post-war reconstruction of the national economy of Ukraine]. *Ekonomika i orhanizatsiia upravlinnia*. № 1 (49). doi: [10.31558/2307-2318.2023.1.9](https://doi.org/10.31558/2307-2318.2023.1.9) [in Ukrainian].

10. Murovana, T.O. (2023). Vitchyzniane pidpriemnytstvo v umovakh voiennoho stanu: osnovni tendentsii ta metody pidtrymky [Domestic entrepreneurship under martial law: main trends and methods of support]. *Ekonomika ta suspilstvo*. № 47. doi: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-47-49> [in Ukrainian].

11. Potreby Ukrainy u vidnovlenni otsiniuiut u 486 miliardiv dolariv: onovlenyi zvit RDNA3 [Ukraine's recovery needs estimated at \$486 billion: updated RDNA3 report]. *Uriadovyi portal*. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/potreby-ukrainy-u-vidnovlenni-otsiniuiut-u-486-miliardiv-dolariv-onovlenyi-zvit-rdna3> [in Ukrainian].

12. Skrypnychenko, M. (2022). Makroekonomichni otsinky i prohnozy povoiennoho vidnovlennia ekonomiky Ukrainy. [Macroeconomic assessments and forecasts of the post-war recovery of Ukraine's economy]. *Ekonomichna teoriia*. № 2. doi: <https://doi.org/10.15407/etet2022.02.029> [in Ukrainian].

13. Pytannia Natsionalnoi rady z vidnovlennia Ukrainy vid naslidkiv viiny: Ukaz prezydenta Ukrainy [The issue of the National Council for the Recovery of Ukraine from the Consequences of the War]. *President of Ukraine: official website*. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/2662022-42225> [in Ukrainian].

14. Farion, M., & Farion, D. (2023). Viiskovi vydatky ta sotsialni naslidky hlobalnoi turbulentnosti [Military expenditure and social consequences of global turbulence]. *Halytskyi ekonomichnyi visnyk*. T. 85, № 6. doi: https://doi.org/10.33108/galicianvisnyk_tntu2023.06.043 [in Ukrainian].

15. Chaliuk, Yu.O. (2023). Sribna ekonomika: demografichni zminy ta ekonomichni mozhlyvosti [The Silver Economy: Demographic Change and Economic Opportunity]. *Naukovyi visnyk Poltavskoho universytetu ekonomiky i torhivli*. Vyp. 1(107). doi: <https://doi.org/10.37734/2409-6873-2023-1-7> [in Ukrainian].

16. Shtan, M.V. (2023). Ekonomichna polityka stymuliuвання povoiennoho vidnovlennia [Economic policy of stimulating post-war recovery]. *Ekonomika ta suspilstvo*. № 56. doi: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-56-62> [in Ukrainian].

17. Operation data portal. Ukraine Refugee Situation. <https://data.unhcr.org/en/situations/ukraine>.